

בענין כבוד ועונג שבת, בפה"ג דקידוש ע"ש, וחיוב ג' סעודות לר"ת

א

הגדרת הגרי"ז ז"ל לכובר ועונג שבת מפורסמת: כבוד היינו הכנה קודם השבת, ועונג הוא בשבת גופא. והעיר לנכון שהרמב"ם מזכיר חיוב גר שבת גם לענין כבוד וגם לענין עונג. הרמב"ם כותב: "...ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת". ומאיך כתב: "ויהיה גר דלוק... שכל אלו לכבוד שבת הן". ועל זה בנה הגרי"ז את יסודו, ע"ש.

אמנם המעיין בדברי הרמב"ם בהל' של כבוד ועונג יראה שא"ז נכון. הרמב"ם כולל בין קיומי עונג תיקון מאכל שמן וכר' וכיצא בל'. ומאיך כולל לבישת כסות נקיה וכר' בשבת בין דיני כבוד. הפירוש הוא כפשוטו שכל שמתחייס לשבת כיום מכונד מקיים בזה לקדוש ה' מכבוד. וכל המענג את השבת ונהנה בשבת מקיים וקראת לשבת עונג — כל' להתיחס לשבת כהנאה ולא משא. והוא ע"ד דברי רש"י שצ' לאכול ולשתות בשבועות להראות שאנחנו רואים את קבלת התורה כהנאה ולא כטירח. דבר פשוט הוא ששתי היחסים האלו משתקפים בשתי הדמות' של שבת: שבת מלכתא ושבת כלה.

זה ההסבר הברור של דברי הרמב"ם שמה שמשתמשים בחדר שיש בו גר וכר' הוא הנאה ובכלל עונג הוא. אבל מה שיש גר דלוק וכר' הוא גם יחס כבוד לשבת, וזה פשוט.

ב

הגרי"ד סלוייצ'יק שליט"א הביא? בשם הגרי"ח ז"ל שבורא פרי הגפן של קידוש הוא חלק מהקידוש עצמו. ולע"ד הדבר מוכח להיפך, שאין בפה"ג חלק מהקידוש של ע"ש, כמו שאין "ויכבדו" חלק ממנהיגו. ולע"ד כבר נסתבר בזה הט"ז, אבל באמת אין הענין כמו שחשבו. בקידוש ולא שחה מכוס של קידוש משום שנשפך או הפסקו צריך לחזור ולברך בפה"ג אבל אינו חוזר על הקידוש. אמנם כשקידש שלא במקום סעודה או קידש על המים

חוזר על כל הקידוש, ולא רק בפה"ג¹². ותמה הט"ז בחילוק זה והצעתו, שאפשר לתקן את השתייה שחסר כשקידש על היין ולא שחה, (משא"כ בלא קידש במקום סעודה או על הכוס) אינו מתקבל על הדעת כלל. איך אפשר לתקן את השתייה של כוס של קידוש בכוס אחר? וכן היין בהפסיק שכל הטעם שחוזר ומברך בפה"ג היא שאין כאן צירוף לקידושו ה"פ, וכבר עמדו הגאונים על טעות זו¹⁴.

יסוד המבוכה של הט"ז היא ההנחה המוטעית שבפה"ג ושתיית היין היא חלק מהקידוש. אבל הדבר מפורש להיפך.

הירושלמי¹⁵ א' שאם היה שוחה קודם קידוש בקביעות, ולפיכך מצד ברכת הנהנין א"צ בפה"ג, אומר קידוש בלא בפה"ג, ועל פי זה מבארים שאין מקדש השבת ברכה הסמוכה לחברתה (שאינן בפה"ג חלק מן הקידוש בעצם). וכן פשוט מדברי הבבלי¹⁶ שאין בפה"ג של קידוש ברכת המצוה אלא ברכת הנהנין המאפשרת ברכת המצוה של מקדש השבת. ומשום כך יש דין על האפשרות להוציא אחרים בברכה זו אם כבר יצא ידי חובתו.

אם כן מוכן היטב למה אין חוזרים על הקידוש בפסול הפה"ג. כל הצורך לבפה"ג היא אך ורק משום שקידוש טעון כוס וכוס של ברכה טעון טעימה¹⁷. אבל אינה חלק מן הקידוש ודאי אינה מעכב.

נשאר רק להבין למה צריכים א"כ לחזור על הפה"ג כלל. הדברים פשוטים שאין זה מטעם הקידוש אלא משום חיוב אחר, דהיינו קביעות סעודה שבת על הכוס. כידוע הרמב"ם¹⁸ סובר שיש חיוב כזה בכל סעודות שבת, ובסעודות הראשונות גם ראשונים אחרים¹⁹ מסכימים עמו. כשמקדש ושוחה מהקידוש כבר גם יצא ידי חיוב זה. אבל בנידון דין שהפסיק או נשפך היין צריך לחזור ולברך ולשתות. ואגב, יש להעיר שיתכן שלאחיוב זה של קביעת סעודה על היין מרמות הגמיס²⁰ בדיון על "ידי יין יצאו" או לא דרו"ק.

ג

החוס²² מביאים שיטה מפתיעה של ר"ת בענין החיוב של ג' סעודות בשבת. מדברי ר"ת משמע שבאמת אין חיוב של שלש סעודות, וכל הענין הוא רק מידת חסידות. החוס' כותבים: "וכן פה"ת שלא היו מזוהים משלש סעודות מדאמר פרק כל כתבי (שבת קצ"ח:) הית' לי דקיימית ג' סעודות

כבר אינו רעב, ומה יועיל אכילתו?³⁶ וא"כ יש לזון בחיוב עונג וכבוד שבת במקום שבאמת אנוס ואינו יכול לקיים מצוה זו.

מצינו כמה מקרים שבהם אין האדם יכול לקיים כבוד ועונג שבת והגמ' מוכיחה עצה איך לנהוג.³⁷ הרמב"ם³⁸ הבין שיש כאן חיוב לנהוג כן והביא את ענין מי שאין לו כסות נקיה לשבת ומי שעניו ביותר או עשיר ביותר ואינו יכול לשנות מאכלו בשבת. מה שעושים לכבוד עונג שבת הם כנראה מן החיוב של כבוד ועונג שבת, לדעת הרמב"ם.

אמנם יש מקום להבין אחרת. הגמ' בשבת³⁹ א' שצ' לאכול תבשיל שמינה לעונג שבת אבל "אפי' דבר מעט ולכבוד שבת עשאו ה"ו עונג. מאי היא? אמר רב פפא כסא דהרסנא" ופסחים⁴⁰ מביאים ענין זה לענין שיטת ר"ע דעשה שבתך חול ואל תצטרך לבידות. אמרינו שם, שמ"מ צ' לעשות דבר מועט בתוך ביתו, דהיינו כסא דהרסנא. ומביאים ראיה לזה מאבות שאדם צ"ל עז כנמר וכו'. ולכן נראה, וכן מוכח בשאלתו⁴¹, שהיכא שאי אפשר לעשות סעודה שלישית יש ענין של עשיית דבר שינוי כדי להראות שעושה במיוחד לכבוד עונג שבת (אף שאין במעשיו עונג ממשי). וכן מבין ה"ק⁴² שזו הלכה כללית בכבוד ועונג שיש לעשות שינוי אף שאין בו עונג או כבוד ממשי.

יש מקום גדול להבין שענין זה של "דבר מועט לכבוד שבת" אינו חיוב כלל אלא מידת חסידות (ולא כרמב"ם) שאין מקורו אלא מאבות. חז שיטת ר"ת שהבין שהיכא שאינו רעב א"א לקיים עונג שבת ממשי. וא"כ מן הדין פסוק⁴³. אבל מ"מ אם אוכל דבר מועט לכבוד שבת יש כאן קיום של מידת חסידות. ולכנגד זה נחזקו ר"ת שרב נחמן אמר חיתי לי דקיימית ג' סעודות בשבת — לא כמה שאכל ג' סעודות לפעמים, אלא כמה שתמיד קיים (בדרך מידת חסידות) אף באינו רעב.

הערות

1. בבב"ה על הש"ס.
2. ה"ל שבת (פ"ה ה"א).
3. שם (פ"ל ה"ה).
4. שם (פ"ל ה"ו).
5. שם (פ"ל ה"ג).
6. ע"י שם (פ"ל ה"א).

משמע שכולן לא היו נחזרים בהן". ומשמעות דבריו שא"ו אלא מידת חסידות²³ סותרת את דברי הגמ'²⁴ דדברי עצמיה²⁵ שיש חיוב גמור של ג' סעודות בשבת. ובכדי להבין את דברי ר"ת כאן, צריכים להבין את שיטתו בחיוב ג' סעודות בכלל, ומחלקתיו עם ראשונים אחרים בענין זה.

הגאונים²⁶ הבינו חיוב ג' סעודות דוקא בחיוב ג' סעודות הלכתיות ע"פ גזירת הכתוב של "אכלוהו היום וכו'" (וכנראה זכר למן²⁷) ותו לא. ולפיכך ע"י חילוק סעודה ע"י ברכה²⁸ יוצא.

הרבה מן הראשונים טענו על שיטה זו, כיון שסברו שיסוד החיוב של ג' סעודות הוא עונג שבת — ואין בהצעת הגאונים חוספת עונג²⁹. הרמב"ם²⁹ קובע דין ג' סעודות בדיני עונג שבת ע"פ הבנה זו. וכתב שמחויב בסעודות אלו ושלא יפחות מהן כלל. ושצריך יין ופת לכל סעודה וסעודה. מאידך, ר"ק³⁰ מפרש שיכול להשלים במיני חרגימא לסעודה שלישית. ויש ראשונים³¹ הסוברים שמצד ג' סעודות גם בשאר הסעודות יוצא במיני חרגימא. מענין ביותר שיטת הרשב"א³² ע"פ ר"ת שא"צ אלא מיני חרגימא בסעודה שלישית אף שיסוד סעודה שלישית וקביעת ה"ב סעודות על הפת היא דוקא משום עונג. ואם כדבריו דאין עונג אלא בפת ויש חיוב עונג בסעודה שלישית צ"ע אמאי א"צ פת לסעודה שלישית.

ונראה שפחרן שיטת הרשב"א פשוטה, יש ב' עיני עונג בסעודה שבת: ענין של איכות וענין של כמות. ענין כמות, שלא יהיה תאו לאכול בשבת אלא יאכל בכל זמן הוגל — וזה שייך אך ורק כשהוא רעב כמש"כ הראש' החולקים על הגאונים³³. וענין איכות, שלא יהיה רק אוכל אלא קובע סעודה וכו', שאדם יכול לאכול כל השבת ולא יאכול שום סעודה קבועה וגם זה תענוג שיאכל בקביעות וכו'. יש סוברים שיש רק את ההלכה של כמות³⁴. הרמב"ם סובר שצ' לכל סעודה מסעודות שבת (דהיינו מההלכה של כמות) גם ההלכה של קביעות (דהיינו ענין האיכות). הרשב"א סובר שישנו ל"ב דיינים אבל אינם שייכים זה לזה. ולפי' צריך קביעות ב' סעודות משום ההלכה של איכות (שב' הסעודות הם הסעודות העיקר³⁵) וגם שיאכל סעודה שלישית (אם רעב) משום ההלכה של כמות.

מכיון שלר"ת יסודו של חיוב ג' סעודות הוי עונג, אין חיוב כלל אלא כומן שהוא רעב. ולא רק שאין אכילה גסה אכילה, אלא שאין כאן היכי הימצא לקיים ג' סעודות, שכל יסודו הוא עונג — כלי' שלא יהיה רעב והרי

הכנה על ידי תשמיש פסיבי

א. מבוא: עיקר דין מוקצה

הוא שיהיו כל חפציו של אדם מוכנים לתשמיש, ואל"כ הרי הם מוקצה ואסור להשתמש בהם ולטלטלם בשבת או ביו"ט. בדרך כלל דבר שהוא מוכן היינו שעומד לתשמיש של היתר בשבת או ביו"ט, ובדרך כלל, דבר שהוא מוקצה אין עומד לשום תשמיש של היתר בשבת או ביו"ט. וכמוכן שמה שמחלקים שבת ויו"ט באיסורים מחלקים במוקצה — כגון עצים שעומדין להסקה שמוכנים ביו"ט ומוקצים בשבת.

יש כמה כחות שמקצים חפצים שמוכנים בעצמותם — והם הידועים כמוקצה מחמת איסור, מ"מ מצווה, מ"מ מיאוס, מ"מ אוצר. יש גם ענין בסיס לדבר האסור — שאם אדם ביסס דבר מוקצה על גבי דבר מוכן נעשה זה טפל לזה ואסור כמוהו.

ב. הכנה על ידי תשמיש פסיבי

במאמר זה אעסוק בס"ד בענין חפצא שאינה עומדת לתשמיש שהאדם יכול לעשות בפועל, אבל הלכת ופועלת בעצמה, וכגון אם הליק אדם נר מערב שבת עם שמן ופתילה, והפתילה פועלת בעצמה כששואבת השמן מן הנר למעלה לשלהבת. ונשאל אם תשמיש פסיבי הוא מוכן את החפצא ואינה מוקצה אע"פ שאינה עומדת לשום תשמיש בפועלת האדם. ונראה שזה מחלוקת חוס' ור' עקיבא איגר, ושהרמב"ן מצדד כרע"א.

ג. איסור טלטול בנר

הגמ' בפרק כירה (מד: מז:): עוסקת בענין נר שהדליקה לשבת. ומביאה שלר' שמעון רק נר הדלוק עתה בשבת מוקצה. כמו: מז: הגמ' דנה בשאלה אמאי נר הדלוק בשבת אסור לטלטלה. ומסקנא שם:

"אמר רבא הנח לנר שמן ופתילה הואיל ונעשה בסיס לדבר האסור".
ופרש"י שהיינו בסיס לשלהבת. והשלהבת מודה רבי שמעון שמוקצה היא כי

7. רש"י פסחים (סח:): ד"ה דבעינן וכו'.

8. שבת (קט"ו).

9. בשעוירים לזכר אבא מרי ז"ל ח"ב (עמ' קט"ו).

10. כדמוכת משו"ת מהר"ם שייך האו"ח (סי' קכ"ד). ע"ש.

11. או"ח (סי' רע"א סט"ו).

12. ט"ז שם (סקי"ט).

13. שם.

14. ע"י אוצה"ג לפסחים חלק החשובות (סי' ר"ס).

15. ירושלמי ברכות (פ"א ה"ה) ומביאו הרא"ש פסחים (פרק י' סס"ו ב') ועוד.

16. ע"י ר"ה (כט. כט.) ופרש"י לשם.

17. ע"י רש"י עירובין (ב:) ואוצה"ג לפסחים חלק השו"ת (סי' ר"ס). ועוד.

18. ה"ל שבת (פ"ל ה"ט).

19. ע"י בר' דוד ובמהר"ם הלאוה לפסחים (ק"ג). ועוד. ואכמ"ל בהו.

20. פסחים (ק:).

21. אף שעיקר המו"מ על אם צ' לחזור ברכת הנהנין כדברי הראש, וזה פשוט בסוגיא.

אבל הלשון של "יצא" מבוססת, כנראה, על מה שחמיה ז" מחייבת.

22. חוס' בכורות (ב:) ד"ה שמה וכו'.

23. כן יוצא מכלל דברי החוס' ע"ש. וע"ע בשו"ת צ"ח אליעזר חס"ו (סי' י"ג).

24. שבת (קיו:).

25. ע"י בהמשך כאן.

26. ע"י או"ח ה"ל שבת (סי' נ"ב).

27. כן פשוט מדברי הגאונים, וכערוך השלחן (סי' רצ"א סק"א) ועוד ואצ"ל (וכמוכן כוונתו למן לא להמן, כסעוה מקצת המתרגמים בימינו).

28. ע"י או"ח (שם) ועוד.

29. ה"ל שבת (פ"ל ה"ו).

30. ע"י בספר הישר, חלק השו"ת (סי' ע' ס"ד) ועוד.

31. ע"י תר"י ברכות (דף ל"ו ע"ב) ד"ה ברכת המזון וכו'. וחוס' פסחים (ק"א) ד"ה טעימו מידי וכו'.

32. רשב"א ברכות (מט.) ד"ה תפילה חזובה וכו'.

33. ע"י או"ח (שם) ועוד.

34. ע"י לעיל דף 31.

35. ע"י לעיל דף 19.

36. ע"י או"ח (שם) דרו"ק היטב שם. [נע"ע הגהות מיימונית ה"ל שבת (פ"ל סי' ח"ו)].

37. כגון שבת (ק"ג). שם (ק"ט).

38. ע"י ה"ל שבת (פ"ל ה"ג ה"ח).

39. שבת (ק"ח).

40. שאילה"א, ע"ש דרו"ק היטב.

41. שאילה"א, ע"ש דרו"ק היטב.

42. פו"ח לפסחים (שם).

43. וכמו שהביא האו"ח שר' אפרים ור"ת עצמם לא אכלו סעודה שלישית בכ"ג.